

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การดำเนินงานวิจัยโครงการทดสอบรูปแบบการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ได้นำกรอบแนวคิดการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนตามแนวทางโครงการหลวง ซึ่งคำนึงถึงการพัฒนาที่มีความสมดุลของมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน แสดงดังภาพที่ 2-1

ภาพที่ 2-1 กรอบการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนตามแนวทางโครงการหลวง

2.1 หลักการดำเนินงานของโครงการวิจัย

โดยมีหลักการดำเนินงานวิจัยที่สำคัญ ประกอบด้วย (1) การดำเนินงานตามแนวทางของโครงการหลวง (2) แนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (3) แนวทางพระราชดำริธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) (4) แนวพระราชดำริการพัฒนาตามภูมิสังคมและ (5) แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (Participatory action research; PAR) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) หลักการดำเนินงานตามแนวทางของโครงการหลวง

จากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้พระราชทานไว้เมื่อ วันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2517 ณ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ความว่า....“เรื่องที่ช่วยชาวเขาและโครงการชาวนั้น มีประโยชน์โดยตรงกับชาวเขา เพื่อจะส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวเขาความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถที่จะเพาะปลูกสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นรายได้ของเขาเอง ที่มีโครงการนี้จุดประสงค์หนึ่งก็คือ มนุษยธรรม หมายถึง ให้ผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร สามารถที่จะมีความรู้และพึ่งตัว

มีความเจริญก้าวหน้าได้ อีกอย่างหนึ่งก็เป็นเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่าควรจะช่วยเพราะเป็นปัญหาใหญ่คือ ปัญหาเรื่องยาเสพติด ถ้าสามารถช่วยชาวเขาปลูกพืชที่เป็นประโยชน์บ้างเขาจะเลิกปลูกยาเสพติด คือฝิ่น ทำให้นโยบายการระงับการปราบปรามการปลูกฝิ่นและการค้าฝิ่นได้ผลดี อันนี้ก็เป็นผลอย่างหนึ่ง ผลอีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญมากก็คือ ชาวเขาตามที่เราเป็นผู้ที่ทำการเพาะปลูกโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ถ้าพวกเราทุกคนไปช่วยเขา ก็เท่ากับช่วยบ้านเมืองให้มีความสุข ความอยู่ดีกินดีและปลอดภัยได้อีกทั่วประเทศ เพราะถ้าสามารถทำโครงการนี้ได้สำเร็จ ให้เขาอยู่เป็นหลักเป็นแหล่ง สามารถที่จะมีความอยู่ดีกินดีพอสมควร และสนับสนุนนโยบายที่จะรักษาป่าไม้ รักษาดิน ให้เป็นประโยชน์ต่อไป ประโยชน์อันนี้จะยั่งยืนมาก”

จากกระแสพระราชดำรัสดังกล่าว สามารถสรุปหลักการดำเนินงานตามแนวทางของโครงการหลวงได้แก่

- (1) หลักการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อให้เกิดความชัดเจนของพื้นที่ป่า พื้นที่เกษตร และพื้นที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ
- (2) หลักการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์บนพื้นฐานองค์ความรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสมของโครงการหลวง
- (3) หลักการทำการเกษตรภายใต้ระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำ
- (4) หลักการปลูกป่าในพื้นที่ที่ควรเป็นป่า เช่น การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง
- (5) หลักการช่วยชุมชนให้สามารถช่วยตัวเองได้

2) หลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานมานานกว่า 30 ปี เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัว ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2548) ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้ดังนี้

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” (18 กรกฎาคม 2517)

“...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่มเรื่องอย่างยอด แต่ตัวมีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...” (4 ธันวาคม 2517)

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกใน

คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

(1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ เป็นต้น

(2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

(3) ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยมีเงื่อนไขของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ ดังนี้

(1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

(2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าใจถึงสภาพที่สังคมไทย ดังนั้น เมื่อได้พระราชทานแนวพระราชดำริ หรือพระบรมราโชวาทในด้านต่างๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิต สภาพที่สังคมของประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้ โดยมีแนวพระราชดำริในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ดังนี้

(1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการใช้ชีวิต

(2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องซื่อสัตย์สุจริต

(3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในการค้าแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง

(4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวาย ใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

(5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา

สถาบันไทยพัฒน์ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ อธิบายว่าคำว่าพอเพียง คือ การพึ่งตนเอง ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Self-sufficiency แต่คำว่า พอเพียง ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งตรงกับคำว่า Sufficiency Economy นั้น มีความหมายกว้างกว่าแค่การพึ่งตนเองได้ เศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่เลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน” ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมกันดำเนินงานในเรื่องต่างๆ มีการสร้างเครือข่ายและการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ โดยประสานความร่วมมือกับภายนอก เรียกว่า Wเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า” ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิใช่แค่เพียงเรื่องของการพึ่งตนเองโดยไม่เกี่ยวข้องกับใคร

และมีใช้แค่เรื่องของการประหยัด แต่ยังครอบคลุมถึงการชั่งเกี่ยวกับผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แท้จริงแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

- (1) เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความต้องการในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ
- (2) เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับกลุ่มหรือองค์กร คือ เมื่อบุคคล/ครอบครัว มีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้ว ก็จะรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยราชการ มูลนิธิ และเอกชน
- (3) เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับเครือข่าย คือ เมื่อกลุ่มหรือองค์กร มีความพอเพียงในระดับที่สองแล้ว ก็จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการสร้างเครือข่าย มีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่างๆ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิต การตลาด การจำหน่าย และการบริหารจัดการ เพื่อการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา ให้สมประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย

การจำแนกเศรษฐกิจพอเพียงใน 3 ระดับข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่เริ่มต้นจากหลักของการพึ่งตนเอง โดยเปลี่ยนจากการพึ่งพาตนเองไม่ได้หรือต้องคอยอาศัยผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา (Dependent) เป็นการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งเป็นอิสระ (Independent) แล้วจึงค่อยๆ พัฒนาขึ้นมาเป็นการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน จนนำไปสู่การพึ่งพิงอิงกัน (Inter-dependent) สงเคราะห์เกื้อกูล ร่วมมือกัน และประสานกับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

3) แนวพระราชดำรินาการอาหารชุมชน (Food Bank) (กรมป่าไม้, 2547)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานโครงการพัฒนาตามพระราชดำรินในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา โดยทรงมีพระราชประสงค์ที่สำคัญในการพัฒนาพื้นที่ 3 ประการ คือ การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร และการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงมีพระราชเสาวนีย์ ดังนี้

“ให้พัฒนาจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้เป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ และเหลือจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง โดยเริ่มตั้งแต่สร้างแหล่งอาหารเพิ่มเติมเพื่อให้คนและสัตว์ได้บริโภค หรือเมื่อคนเดินเข้าป่าแล้วสามารถเก็บพืชผักตามธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารจากป่าได้ ในส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือแหล่งชุมชนนั้น ให้ส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ประมง เพื่อบริโภคและจำหน่ายให้มีรายได้ โดยกระบวนการทั้งหมดนี้มุ่งหวังให้คนรักป่าและอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข”

โครงการ ธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) ถือเป็นโครงการตามแนวพระราชดำรินที่ช่วยเสริมให้คนอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

ได้รับพระราชทานคำแนะนำจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เรื่องอาหารสำคัญมาก และคนอยู่ไกลๆ ก็ต้องพึ่งพา เพราะฉะนั้นลองพยายามหาทางให้มีป่าของหมู่บ้าน โดยป่านั้นทำหน้าที่คล้ายๆ กับเป็นธนาคารอาหาร มีทั้งต้นไม้ ให้เอามาทำฟืน ทำบ้าน ทำหลังคา มีดอกไม้ดูให้สวย เอามารับประทานก็ได้ ขายก็ได้ มีผลไม้ เอามาขายก็ได้รับประทานก็ได้ เอามาเป็นยาก็ได้ มีของป่าอีกหลายอย่าง เช่น เห็ด หน่อไม้ แม้กระทั่งพวกไข่มดแดง หรือแมลงที่รับประทานได้ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการธนาคารอาหารชุมชน และก็ได้นำโครงการดังกล่าวมาขยายตามหมู่บ้านตามชนบททั่วประเทศ

พระราชดำริในเรื่อง ธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) เปรียบเสมือนการจัดการต่อระบบวงจรการสร้างสะสมอาหารในรูปแบบของการผลิต การฝาก การเก็บรักษา การเพิ่มทุน การนำดอกผลไปใช้อย่างมีระบบ เช่นเดียวกับการออมในระบบธนาคาร ด้วยการผสมผสานวงจรห่วงโซ่อาหารด้วยการใช้ระบบนิเวศเกื้อกูลกันทั้งระบบ โดยมีเป้าหมายดังนี้

- (1) มีแหล่งผลิตอาหารตามธรรมชาติ
- (2) เป็นแหล่งรวบรวมและพัฒนาพืชสมุนไพรสำหรับใช้ประโยชน์ในชุมชนและประโยชน์เชิงเภสัชกรรม
- (3) เป็นการพัฒนาระบบนิเวศของป่าไม้ให้มีความหลากหลายทางธรรมชาติ
- (4) เป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ แหล่งต้นน้ำลำธาร และทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

4) แนวพระราชดำริการพัฒนาตามภูมิสังคม (ม.ป.ป., 2559)

จาก พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ความว่า "...ในการพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศทางสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไป ไปช่วย โดยที่จะคิดให้กับเขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราต้องเข้าไปดูว่า เขาต้องการอะไรจริงและก็อธิบายให้เขาเข้าใจ หลักของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง..."

ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ของภูมิสังคมตามพระราชดำริ จะเน้นการยึดถือสภาพตามความเป็นจริงของภูมิประเทศ ทั้งในด้านพื้นที่ดิน ด้านสังคมวิทยา และด้านวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวกับนิสัยใจคอ และอัธยาศัยของคนในพื้นที่พัฒนาเป็นหลัก โดยทรงเน้นเสมอว่า จะพัฒนาอะไรหรือจะทำการใดนั้น ขอให้ยึดหลักสำคัญคือ การทำให้สอดคล้องกับ "ภูมิสังคม" เป็นหลัก โดยมีผู้ให้ความหมายของคำว่า "ภูมิสังคม" ดังนี้

- (1) ภูมิ หมายความว่า ลักษณะของภูมิประเทศ ซึ่งก็คือสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวเรานั้นเอง พุดแบบชาวบ้านก็คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นเอง เพราะสภาพภูมิประเทศในแต่ละภูมิภาคนั้น แตกต่างกันไปมาก ตัวอย่างเช่น อุณหภูมิความหนาวร้อน ความแห้งแล้งและชุ่มฉ่ำแตกต่างกันไป อย่างในประเทศไทย ภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นภูเขา ทางใต้เป็นพื้นที่พรุ ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่ม ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบสูงแห้งแล้งในบางส่วน เป็นต้น
- (2) สังคม คือ สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม จารีตประเพณี วิถีชีวิต แนวคิดทัศนคติที่แตกต่างกันและอยู่ล้อมรอบผู้คนที่มีชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น นักวางแผนพัฒนาจะต้องไม่ประเมินหรือคาดการณ์ว่าผู้คนในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจะมีวัฒนธรรม ค่านิยม และการชอบหรือไม่ชอบสิ่งใดเหมือนกันไปหมดเป็นบรรทัดฐาน เรา

จะต้องไม่ไปตัดสินใจแทนเขาในเรื่องของความต้องการและความพึงพอใจตามแนวคิดที่ผูกพันอยู่กับเรา

5) หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (วรารักษ์, 2550)

หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research; PAR) คือ การผสมผสานการลงมือปฏิบัติจริง (action) กับการวิจัย (research) เข้าด้วยกัน โดยอาศัยกระบวนการรวมกลุ่มคนที่มีความสนใจหรือมีเป้าหมายในการดำเนินงานเหมือนกันมาทำงานร่วมกัน ซึ่งการทำงานมีลักษณะทำซ้ำเป็นวงจร (cycles) ประกอบด้วย ขั้นตอนการวางแผน การลงมือปฏิบัติ และการประเมินผลการดำเนินงาน รวมทั้งมีการสรุปบทเรียน (lesson learned) เป็นระยะ เพื่อนำผลดังกล่าวมาใช้ในการปรับปรุงกระบวนการทำงานในขั้นตอนต่อไป ซึ่งประโยชน์ของการทำงานตามกระบวนการดังกล่าว คือ เป็นการช่วยเพิ่มศักยภาพที่ของกลุ่มในขณะดำเนินงาน รวมทั้งทำให้ได้องค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่ในการแก้ปัญหามากยิ่งขึ้น

2.2 การแบ่งพื้นที่ตามลักษณะภูมิสังคมบนพื้นที่สูง (จารุณี และคณะ 2559)

(1) ชุมชนป่าเมี่ยง ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยพื้นเมืองภาคเหนือ ที่มีความขยัน อดทน และมีความประณีตในการทำงาน สามารถเรียนรู้และรับเทคโนโลยีได้เร็ว ในอดีตเป็นชุมชนที่อาศัยการปลูกชาอัสสัมเพื่อทำเมี่ยงเพื่อยังชีพเป็นหลัก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ อากาศเย็นตลอดทั้งปี แต่มีพื้นที่ทำการเกษตรจำกัดและความลาดชันสูง และไม่สามารถปลูกข้าวเพื่อการบริโภคได้ ปัจจุบันชุมชนป่าเมี่ยงได้รับผลกระทบจากความนิยมในการบริโภคเมี่ยงที่ลดลง ทำให้มีรายได้จากการจำหน่ายเมี่ยงลดลง ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาอาชีพทางเลือกที่เกื้อกูลกับป่า รวมทั้งการคัดเลือกชนิดพืชและสัตว์ที่สามารถปลูก/เลี้ยงได้ภายใต้สภาพร่มเงา ใช้พื้นที่น้อย และให้ผลตอบแทนสูง ในขณะเดียวกันจำเป็นต้องมีการศึกษาและพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาสภาพความสมบูรณ์ของป่าไม้ไว้ และชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าไม้เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน เช่น ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง ดินตอก ม่อนเงาะ ห้วยน้ำริน ห้วยโป่ง และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงปางมะโอ ป่าแป๋ และโหล่งขอด เป็นต้น

(2) ชุมชนที่มีการปลูกข้าวเป็นหลัก ซึ่งครอบคลุมทั้งชุมชนที่ทำนาขั้นบันไดตามไหล่เขา และชุมชนที่ทำนาบนพื้นที่ราบ ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าละว้า (ลัวะ) และกะเหรี่ยง ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เดิมปลูกข้าวนาปีเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และทำการเกษตรเพื่อยังชีพเป็นหลัก ลักษณะพื้นที่ทำการเกษตรมีความลาดชันสูง แต่มีลักษณะภูมิทัศน์ที่มีความสวยงาม อากาศค่อนข้างเย็นตลอดทั้งปี เหมาะสมกับการปลูกพืชผักและไม่ผลเขตหนาว รวมทั้งการพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร-นิเวศ ปัจจุบันชุมชนเริ่มมีการปรับพื้นที่นาบางส่วนมาปลูกพืชผักและไม่ผลเขตหนาว และปลูกพืชผักและพืชไร่หลังนาเพื่อเพิ่มรายได้ต่อพื้นที่ เช่น ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลำน้อย อินทนนท์ ห้วยสั้มปอย ห้วยหลวง ขุนวาง ห้วยเจียง ห้วยเสี้ยว แม่ทาเหนือ และหมอกจำ่ม และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโหล่งขอด บ่อเกลือ ปางยาง และ ห้วยเป้า เป็นต้น

(3) ชุมชนที่มีพื้นฐานจากการปลูกฝิ่นหรือทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งปัจจุบันปรับเปลี่ยนมาปลูกพืชผักและปลูกไม้ผลเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งสู่ตลาด เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าม้ง มีความขยัน อดทน และเรียนรู้และรับเทคโนโลยีได้เร็ว มีพื้นที่ทำการเกษตรค่อนข้างมาก แต่มีความลาดชันสูง มี

การใช้พื้นที่ในการทำการเกษตรโดยการปลูกพืชผักหมุนเวียนตลอดทั้งปี ทำให้ทรัพยากรในพื้นที่ดังกล่าวได้รับแรงกดดันจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการเกษตรอย่างเข้มข้น จำเป็นที่ต้องศึกษาและพัฒนากระบวนการในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน เช่น ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ อินทนนท์ ขุนวาง หนองหอย อ่างาง ปางค่า และแม่เฒ่า และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่ละออ ปากกล้วย ปางหินฝน วาวี แม่สลอง และขุนสถาน เป็นต้น

2.3 ข้อกำหนดและตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง

การศึกษาและพัฒนาข้อกำหนดและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถกำหนดคุณลักษณะและเกณฑ์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางของโครงการหลวงและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีข้อกำหนด 3 ด้าน 21 ตัวชี้วัด โดยตัวชี้วัดแต่ละข้อมีการให้ค่าคะแนนตั้งแต่ระดับ 1-5 (ภาพที่ 2-2) ประกอบด้วย (1) ด้านเศรษฐกิจ: ชุมชนมีรายได้พอเพียงจากการประกอบอาชีพบนฐานความรู้ จำนวน 5 ตัวชี้วัด 25 คะแนน (2) ด้านสังคม: ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความเข้มแข็ง จำนวน 8 ตัวชี้วัด 40 คะแนน (3) ด้านสิ่งแวดล้อม: ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ได้รับการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ จำนวน 8 ตัวชี้วัด 40 คะแนน รวมทั้งสิ้น 105 คะแนน ซึ่งการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนให้เป็นต้นแบบโครงการหลวงนั้น ต้องมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับไม่น้อยกว่า 4

- ระดับ 5 = 105 คะแนน
- ระดับ 4 = 84 คะแนน
- ระดับ 3 = 63 คะแนน
- ระดับ 2 = 42 คะแนน
- ระดับ 1 = 21 คะแนน

ภาพที่ 2-2 ข้อกำหนดและตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง